

FEUDI U MLETAČKOJ DALMACIJI U OSAMNAESTOM STOLJEĆU

Borislav Grgin

U radu se analizira situacija na dalmatinskim feudima, i to prema popisu obavljenom 1779. godine. Dokument ima naziv »Feudi in Dalmazia sotto il governo veneto« a nalazi se u fondu rukopisa Naučne biblioteke u Zadru, pod rednim brojem 110.

Popis je nastao na inicijativu centralnih vlasti u Veneciji. Generalni providur povjerio je taj posao javnim notarima i fiskalnom savjetniku provincije u Zadru. Zemljoposjednici su u njemu podijeljeni na dvije skupine: na laičke i crkvene a ukupno je 13 posjednika. Svi dokumenti vlasnika od početka osamnaestoga stoljeća prikupljeni su i prepisani. Iz tih prijepisa može se pratiti razvoj svakoga posjeda. Pored toga, dokument sadrži mnogo statističkih podataka, preciznih karata i grafičkih prikaza posjedâ, kao i njihovu strukturu.

Popis predstavlja i vrijedan izvor za proučavanje povijesti Mletačke Dalmacije u XVIII. stoljeću. U njemu se odražavaju napori vlasti da stanu na kraj brojnim zloupotrebama koje oštećuju državnu blagajnu.

1. UVOD

XVIII. stoljeće, kao uostalom i cijelo razdoblje mletačke vlasti u Dalmaciji (1409—1797), predstavlja važnu povijesnu epohu za formiranje suvremene slike ovog područja. Ovo je dinamično povijesno doba, doba velikih promjena, koje poput mosta povezuje srednjovjekovno društvo s modernim. U njemu se odražavaju sve proturječnosti društvenog razvoja koji dalmatinska komunalna društva u punom cvatu anžuvinskog XIV. stoljeća na kraju epohe transformira u prostor gotovo beznadno udaljen od zamaha procesa modernizacije u zapadnoevropskim zemljama. Tek će francuska uprava svojim radikalnim postupcima prenuti ovo društvo iz mrtvila, ali će dalmatinsko stanovništvo spontano odgovoriti otporom protiv »bezbožnih jakobinaca«. Tipičan sukob novog sa starim, sa starim mentalnim strukturama koje, ovdje se to lijepo vidi, predstavljaju u svakoj epohi i svakoj civilizaciji strukture najduljeg trajanja, najmanje i najteže podložne promjenama.

1409—1797. vrijeme je krucijalnih promjena. Turske provale i osvajanja pritom su glavni faktor. Potpuno se mijenja etnička slika prostora, staro stanovništvo biva pobijeno, odvedeno u ropstvo ili bježi na sigurnije otoke, u

Istru i u Italiju. Padom Klisa 1537. definitivno se završava proces pomicanja središta hrvatske državnosti i hrvatskog »političkog naroda« — plemstva na sjever. Novo stanovništvo, koje dolazi iz unutrašnjosti Balkana, etnički i vjerski je heterogeno. Neprekidni sukobi, ratovi, granični status, formiraju specifične ekonomske odnose. Velik dio prihoda stanovništva čini ratni plijen i pljačka. Ovo pak, u duljem razdoblju, ostavlja znatan trag i na mentalitetu ljudi. Sve više se izražava razlika u statusu, načinu života, običajima, jeziku, mentalitetu itd. između otočkog stanovništva i stanovništva kopnenog zaleđa, što prije ovog razdoblja nije bilo izrazito.

Turske provale ostavljaju velik trag i u dalmatinskom agraru. Stari hrvatski i dijelom mletački teritorij postaje inkorporiran u turski feudalni sustav sa svim njegovim značajkama. Prekida se kontinuitet vlasnika na zemlji, a u mnogo slučajeva mijenjaju se i sami agrarni odnosi. Nakon velikog rata 1683—99, pa ponovno nakon ratova u XVIII. stoljeću, Mlečani teritorijalno zaočkružuju svoj posjed u Dalmaciji. U novostećenim oblastima uvode u posjed mnoge zaslužne osobe iz redova dalmatinskog plemstva, časnike mletačke vojske, biskupe, biskupske menze i kaptolc. Najveći dio posjeda formira se kao feudi. Naravno, ovdje nije riječ o klasičnom tipu zapadnoevropskog feudalizma, jer ovdje vlasnik, odnosno uživatelj zemlje, nema sudske (pravne) vlasti nad podložnicima, pa dakle ne može biti riječi ni o pravom kmetstvu. Na staroj mletačkoj stčćvini vladao je sustav privatnog vlasništva nad zemljom, crkva i privatne osobe bili su potpuni vlasnici zemlje i dobivali su dohodak — dominikalu u visini od četvrtine uroda sa zemlje, dok je na novostećenim zemljištima vlasnik bila nominalno država, koja je davala zemlju na uživanje. Postojale su tri vrste korisnika zemljišta. Jedni su dobili zemlju krajem XVII. st. i za to su plaćali državi određeni teratik. Druga kategorija vlasnika dobila je zemlju tijekom XVIII. st. zbog određenih zasluga (graziat, benemeriti) od generalnih providura ili Senata, i za to su plaćali državi kanon. Bilo je i onih koji su zemlju dobivali u tzv. laudemij — trajno uživanje uz prethodnu jednokratnu isplatu određene svote novca državnoj blagajni, bez obveze podavanja desetine i travarine. Pritom se često pazilo i na osiguranje obrane ovih područja, pa u tome možemo gledati i vojno-lenske elemente feudalnog društva. To se vidi i iz obveze nekih posjednika da drže konje koji su uvijek na raspolaganju za državne potrebe, u ratu i u miru. Dodijeljene zemlje nisu se smjele prodavati, ni davati u miraz kćerima. Mogle su se izgubiti zbog izumiranja muške loze obitelji, zbog emigracije izvan granica države i ako se zemlja tri godine uzastopno nije obrađivala. Tako su mnoge obitelji došle do vrlo velikih posjeda, najčešće znatno udaljenih od grada, pa je prirodna posljedica toga bila apsentizam plemstva. Svi obdareni bili su dužni davati desetinu uroda sa zemlje i travarinu državi, osim ako nije bilo drukčije određeno. Najveći dio seoskih obitelji i dalje nije imao dovoljno zemlje za prehranu, pa ni na prostranom zaleđu gradova. Velike posjede tijekom XVIII. st. dobila je i crkva. Crkvene institucije iznajmljuju zemlju uz podavanje tzv. crkvene desetine.¹

U ovom radu bit će prezentiran jedan sačuvan dokument o feudima u Dalmaciji u XVIII. st. Riječ je o korpusu spisa pod nazivom »Feudi in Dal-

¹ Š. Perićić, Dalmacija uoči pada Mletačke Republike, Zagreb 1980, 40—45.

mazia sotto il governo veneto». Dokument se nalazi u fondu rukopisa Naučne biblioteke u Zadru pod rednim brojem 110. Nastao je 1779. na poticaj centralnih vlasti u Veneciji.

2. IZVORI I LJTERATURA

Glavnina izvora za proučavanje dalmatinskog agrara, i posebno feuda, koncentrirana je u dvije zadarske institucije: Naučnoj biblioteci i Historijskom arhivu. U čitavom bogatstvu spisa generalnih providura, kapetana, knezova, u fondovima pojedinih obitelji, može se naći pravo obilje podataka za proučavanje dalmatinskog društva općenito, pa tako i agrara, u drugoj polovini XVIII. st. Isto vrijedi i za sačuvane arhive crkvenih ustanova. Posebno je veliko bogatstvo izvora u venecijanskim arhivima, poglavito u Archivio di Stato. Odmah treba reći da objavljena literatura o ovoj problematici predstavlja tek jedan manji segment u rješavanju niza pitanja koja nam se postavlja. Čitav niz istraživačkih pitanja o agraru i ekonomici, i o nizu drugih aspekata društvenog razvoja (npr. demografska kretanja) tek čekaju na temeljitija istraživanja. Mogućnosti su nesumnjivo velike, jer je sačuvano obilje građe koje nam omogućava i vrlo kompleksno i detaljno proučavanje ovog razdoblja dalmatinske i hrvatske povijesti.

O dalmatinskom agraru u XVIII. stoljeću u našoj se literaturi relativno malo raspravljalo. Većina je radova objavljena 50-ih i 60-ih godina. Stanko Ožanić² je u okviru svoje retrospektive dalmatinske poljoprivrede dao kraći osvrt na XVIII. stoljeće, koristeći se i podacima Alberta Fortisa. Neke fragmentarne podatke naći ćemo i kod Ivana Grgića i Nikole Čolaka.³ Pregled povijesti Dalmacije u XVIII. stoljeću u »Historiji naroda Jugoslavije II« dao je Jorjo Tadić.⁴ O seljačkim bunama i pokretima pišu Stjepan Antoljak, Ivan Grgić i Gligor Stanojević.⁵ Grga Novak⁶ je u tri navrata objavio kompletan prijepis i skraćeni prijevod uz komentar jednog vrlo važnog izvještaja austrijskog informatora o prilikama u Dalmaciji 1775/6, gdje nalazimo i mnogo interesantnih zapažnja o poljoprivredi i odnosima

² S. Ožanić, Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti, Zagreb 1955, 18—29.

³ I. Grgić, Pabirci po dalmatinskoj agrarnoj historiji, Zadarska revija III/2, Zadar 1954, 124—133. N. Čolak, Spis Andrije Borellija o uređenju Dalmacije krajem 18. stoljeća, Mogućnosti 5/1957, Split 1957, 397—410.

⁴ Historija naroda Jugoslavije II, Zagreb 1959, 1228—1244.

⁵ S. Antoljak, Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj, Zagreb 1956, 56—69. I. Grgić, Buntovni pokret dalmatinskih težaka 1736—1740, Radovi Instituta JAZU u Zadru 6—7, Zadar 1960, 551—605. G. Stanojević, Jedan pokret seljaka u Dalmaciji 1738—1740, Istorijski glasnik 3—4, Beograd 1955, 137—148.

⁶ G. Novak, Dalmacija godine 1775/6 gledana očima jednog suvremenika, Starine JAZU knj. 49, Zagreb 1959, 5—79; isti, Poljoprivreda Dalmacije u drugoj polovini XVIII stoljeća, Starine JAZU knj. 50, Zagreb 1960, 461—518; Poljoprivreda na dalmatinskom primorju i otocima u XVIII stoljeću, Starine JAZU knj. 51, Zagreb 1962, 61—113.

na selu. Posebno značajna su djela Šime Peričića.⁷ Već u svom radu o vranskom feudu i obitelji Borelli Peričić je obuhvatno pristupio problemu, cjelovito prikazavši taj najznačajniji dalmatinski feud i njegov razvoj tijekom XVIII. stoljeća i kasnije. Njegova doktorska disertacija o Dalmaciji uoči pada Mletačke Republike polazno je djelo za proučavanje ovog razdoblja, u kojem je dana cjelovita slika dalmatinskog društva toga vremena. Agraru i agrarnim odnosima posvećeno je posebno mjesto. Njegov je tekst i u novoobjavljenoj, trećoj knjizi edicije »Prošlost Zadra«, »Zadar pod mletačkom upravom«, također pisan sintetički.

I talijanski autori bavili su se ovim razdobljem. 20-ih godina dosta je radova objavio F. Luzzato.⁸ Svojom kvalitetom ističe se rad M. Berengo⁹ pisan na osnovi venecijanskih izvora.

3. POPIS FEUDA IZ 1779.

Popis feuda u mletačkoj Dalmaciji 1779.¹⁰ napravljen je na inicijativu centralnih vlasti, a generalni providur povjerio je posao fiskalnom savjetniku i notarima kod centralne vlasti u Zadru. Posjednici su podijeljeni na laičke i crkvene. Obuhvaćeno ih je ukupno 13. Od toga je 7 uživalo desetinu i travarinu sa svojih posjeda bez ikakvih davanja javnim vlastima, ali je za to bilo obvezano davati određenu svotu godišnje javnim vlastima. Za svakog posjednika su prikupljeni relevantni dokumenti od početka stoljeća do 1779. i od notara prepisani. Iz tih prijepisa lijepo se može pratiti kako je pojedini vlasnik zatražio svoj posjed, s kojim obrazloženjem, kako je investiran, koje su sve instance vlasti sudjelovale u tom poslu te se navode uvjeti pod kojima dobivaju posjed. Kod većine je na kraju, vrlo preciznim broječanim podacima u padovanskim kampima, navedena površina zemljišta koje posjeduju, koja sela ulaze u strukturu posjeda, kolika je površina obradivog zemljišta, vino-

⁷ Š. Peričić, Vranski feud i obitelj Borelli, Radovi Instituta JAZU u Zadru 18, Zadar 1971, 389—413; isti, Dalmacija uoči pada mletačke Republike, Zagreb 1980. T. Raukar, F. Svelec, I. Petricioli, Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom, Prošlost Zadra III, Zadar 1989, 455—533.

⁸ F. Luzzato, Scrittori dalmati di politica agraria nel secolo XVIII, Archivio storico per la Dalmazia, Roma 1928; isti, Ecclesiastici dalmati scrittori di politica agraria nel sec. XVIII, Rivista internazionale di scienza sociali e discipline ausiliarie, Roma 1928; Una vecchia lege agraria nella Dalmazia veneta, La rivista dalmatica, 1928; I due testi della lege agraria Grimani, Archivio storico per la Dalmazia, Roma 1929; La legge agraria Grimani nella critica degli scrittori dalmati, Archivio..., Roma 1929; La legge agraria Grimani nel giudizio di Vincenzo Dandolo e di Melchiorre Gioia, Archivio..., Roma 1929; Le accademie di agricoltura in Dalmazia nel secolo XVIII, Archivio..., Roma 1928.

⁹ M. Berengo, Problemi economico-sociali della Dalmazia veneta alla fine del 700, Rivista storica italiana, god. LXVI, sv. IV, Napoli 1954; isti, La società veneta alla fine del Settecento, Ricerche storiche, Firenze 1956.

¹⁰ Feudi in Dalmazia sotto il governo veneto, Naučna biblioteka u Zadru, Rukopis br. 110.

grada, livada, pašnjaka, neobrađenog tla itd. Ponegdje je to popraćeno i vrlo preciznim kartama s grafičkim prikazom posjeda i njegove strukture.

Uvodni dio popisa objašnjava pod kojim okolnostima i s kojom svrhom se pristupilo ovom poslu. Nesumnjivo je najvažnija namjera mletačkih vlasti utvrđivanje točnih podataka o vlasnicima i rasporedu zemljišta i njihovom statusu, kako bi se utvrdili točni državni prihodi (desetina i dr.), jer stare knjige s evidencijom o tome više ne odgovaraju stvarnom stanju i svojoj namjeni. Vidljiva je i namjera vlasti da ubuduće podvrgnu melioraciji velike površine zemljišta koje su još pod vodom.¹¹

Biskupi Makarske i Skradina prvi su obuhvaćeni ovim popisom.¹² Prikupljeni su svi dokumenti od oslobođenja od Turaka pa dalje, prepisani i uvršteni po kronološkom redu. Među njima su odredbe o statusu i pravima biskupa Makarske iz 1697. i 1698. te iz 1704. o njegovim novim posjedima. Iz sljedećih odredbi se vidi da podložnici na dodijeljenim zemljištima često bježe sa zemlje, pa se za to propisuju kazne. 1726. biskup Biancovich žalio se na loše imovinsko stanje vlastima, pa od njih traži još zemljišta. Dukalom od 27. I. 1727. vlasti mu izlaze ususret. I novi biskup Blašković nastavit će s borbom za proširenje terena biskupije, što će i uspjeti 1732. proširenjem prema Metkoviću i dolini Neretve. Skradinski biskup tražio je i dobio jednaku količinu zemljišta kao i makarski biskup. Provjerom je ustanovljeno da skradinski biskup uživa i veću količinu zemljišta od označene, još od 1709. Posebno bogatstvo predstavlja 26945 kampa pod maslinama visoke kvalitete (dakle oko 9850 ha!), što znatno prelazi naznačene limite, ali vlasti smatraju da je obostrana korist i za vlasnike i za podložnike od takvog stanja. Na kraju je sažeto ukupno stanje. Odredbom od 16. III. 1704. određeno je:¹³

- svakom biskupu 3250 padovanskih kampa zemlje (1188 ha)
- svakom arhiprezbiteru 300 padovanskih kampa (109,7 ha)
- za kler obiju crkava, tj. za 4 svećenika i 2 klerika 375 padovanskih kampa (137 ha)

Ukupno je svaka biskupija dobila po 3825 kampa (1398 ha), ukupno 7650 kampa (2796 ha).

Novim odredbama iz 1731. i 1732. dodijeljeno je još više zemljišta ovim biskupijama, i to:

- makarskom biskupu 1000 padovanskih kampa (365,5 ha)
- za kaptol i kler 600 padovanskih kampa (219,3 ha)
- arhiprezbiteru u Skradinu 400 padovanskih kampa (146,2 ha)
- dodatno je, 1755, makarskom arhiprezbiteru dodijeljeno 400 padovanskih kampa (146,2 ha)

Ukupno je za dva biskupa, dva kaptola, dva arhiprezbitera i kler obiju biskupija dodijeljeno 10050 padovanskih kampa zemlje (3673,9 ha).

Sljedeći feudalni posjednici na popisu su biskupija i kaptol u Trogiru.¹⁴ Priložena je vrlo opsežna dokumentacija iz koje se može pratiti kako je tro-

¹¹ *ibid.*, 1—23.

¹² *ibid.*, 24—31.

¹³ *ibid.*, 32. Jedan padovanski kamp iznosi 0,36556 ha.

¹⁴ *ibid.*, 33—42, 44—60.

girska crkva došla do zemlje. Nakon uspješno završenog rata s Turcima, obratili su se 1710. vlastima. Prema njihovim tvrdnjama, od 15. stoljeća do tada su zbog turskih osvajanja izgubili većinu svojih zemljišta i prihode s njih. Međutim, traže zbog materijalne oskudice da im se, nakon oslobođenja tih područja, osim duhovne jurisdikcije vrati i prihod s tih terena, i to desetina. U drugom spisu iz 1711. pozivaju se na latinsku ispravu iz 1266. iz koje se vidi da su im darovani posjedi u mjestima Radošić i Gradac, s pravom ubiranja desetine. I trogirski knez svojim dopisom podupire zahtjeve trogirске crkve kod centralnih vlasti u Zadru. Providur 1712. odobrava zahtjeve crkve, određuje joj zemljišta u selu Suhi Dolac kod Trogira, s pravom ubiranja desetine, čiji će iznos popola dijeliti biskup i kanonici trogirskog kaptola. Njihovi podanici pritom ne smiju biti lišeni prava na svoju zemlju i prava na upotrebu javnih površina. 1754. biskup i kanonici Trogira zatražili su od providura da im se potvrdi ubiranje desetine s još 213 kampa zemlje koja je u Suhom Docu u međuvremenu privedena kulturi. Od toga iznosa providur je odobrio 167 kampa zemlje.

U katastru je zabilježeno:¹⁵

— biskup i kaptol u Trogiru uživaju od 1711. u selu Suhi Dolac kraj Trogira 833 padovanska kampa (304,5 ha) obradive i 6836 kampa (2499 ha) neobrađene zemlje. Od prihoda s obradive zemlje popola dijele trogirski biskup i kanonici kaptola. Novim aktom iz 1754. kanonicima kaptola je, neovisno o biskupu, dano još 167 kampa (61 ha) zemlje u Suhom Docu. Ukupan iznos dodijeljenog zemljišta je 7836 kampa (2864,5 ha).

Od crkvenih posjednika ističe se i biskupija u Ninu.¹⁶ Biskup i menza u Ninu više su se puta obraćali Senatu sa zahtjevom da im se ustupi desetina s područja Novigrada i Pridrage, koje su prije toga držali Turci, a prije njih je pripadalo ninskoj crkvi. Biskup se obratio vlastima pismenim putem 26. IV. 1736. da mu se odobri posjed nad ovim terenom i ubiranje desetine. Po odredbi providura Dolfina od 20. V. 1736. to pravo im je i ustupljeno. Tako je postignuta vlast biskupa nad tim terenima i davanjima, kao i uvid javnih vlasti u sve to. Novigradski kapetan te subaša iz Kašića i njegovi suradnici utvrdili su stanje na terenu te je utvrđeno da postoji još 890 kampa zemlje koja pripada selu Kašiću, dijelom obrađene, koja je samo nominalno vlasništvo ninskog biskupa. Vlasti određuju ninskom biskupu desetinu i s tog područja. Nakon što je čitav posao oko investiture završen, sve je uvedeno u službene dokumente. U poslu utvrđivanja stanja na terenu pomagao je i fiskalni savjetnik provincije Dalmacije Pellegrini. Popisivač desetine Domenico Antonini upisao je iznos od 5226 lira i 17 soldi koji je prikupljen 1736. za ninskog biskupa na području Novigrada i Pridrage.

U katastru Vendramin iz 1709. navedeno je za mjesta Novigrad i Pridraga:¹⁷

— obradivih površina ima	1405 kampa (513,6 ha)
— vinograda ima	311 kampa (113,7 ha)

¹⁵ *ibid.*, 43.

¹⁶ *ibid.*, 61—73.

¹⁷ *ibid.*, 74.

— livada ima	46 kampa (16,8 ha)
— neobrađeno je	17 kampa (6,2 ha)
— za obradu ima	66 kampa (24,1 ha)
— šuma i maslinika ima	8391 kamp (3067,4 ha)

Posjed ninske crkve u Novigradu i Pidrazi obuhvaća ukupno 10237 kampa (3742,2 ha) zemlje.

Svakako je najznačajniji, površinom i kvalitetom zemljišta, vranski feud,¹⁸ vlasništvo zadarske obitelji Borelli. Ovaj vrlo prostrani posjed poslužio je svojim vlasnicima i za kompleksne radove kao što je npr. kopanje kanala Prosike kojim je Vransko jezero povezano s morem. Znatni su i prihodi s ovog posjeda, koji je svoj značaj imao još u predtursko, pa u tursko vrijeme, a za kandijskog rata bio je zapušten. Vlasnici su se mijenjali, od obitelji Karnarutića pa do Borellievih. Feud je obuhvaćao devet sela s oko 3000 stanovnika, i to: Vranu, Radošinovce, Dobru Vodu, Stankovce, Pakoštane, Biograd, Filip-Jakov, Turanj i Tinj. Svoju važnost ovaj će feud zadržati i u XIX. stoljeću.

Sačuvani su spisi koji detaljno opisuju situaciju iz 1774. kada su centralne vlasti naredile da vlasnici feuda u Dalmaciji što prije podnesu na uvid dokumente kojima su investirani u posjed. Inspekcijom iz 1774. utvrđeno je koja mjesta i koliku površinu obuhvaća vranski feud, a sve sa svrhom ustanovljavanja točnog iznosa desetine koju su dužni državi. Borellievi su podnijeli svoj dokument o investituri iz 1742, a vlasti su izvršile točnu podjelu terena između Borellievih i suvlasnika, obitelji Carrara. Sve je to uvedeno u službene spise, a nacrtana je i precizna karta cjelokupnog posjeda. Sav posao dovršen je u ožujku 1775.

Prema katastru Vendramin iz 1709. stanje je bilo ovakvo:¹⁹

V r a n a	— 1026 kampa (375,1 ha) obradive zemlje, 7926 kampa (2897,4 ha) maslinika
R a d o š i n o v c i i D o b r a V o d a	— 1188 kampa (434,3 ha) obradive zemlje, 7939 kampa (2902,2 ha) maslinika
S t a n k o v c i	— 622 kampa (227,4 ha) obradive zemlje, 3909 kampa (1429 ha) maslinika
P a k o š t a n e	— 218 kampa (79,7 ha) obradive zemlje, 4888 kampa (1786,9 ha) maslinika
B i o g r a d	— 1835 kampa (670,8 ha) obradive zemlje, 5614 kampa (2052,3 ha) maslinika
F i l i p - J a k o v i T u r a n j	— 1116 kampa (407,9 ha) obradive zemlje, 270 kampa (99 ha) maslinika
T i n j	— 523 kampa (191 ha) obradive zemlje, 2858 kampa (1044,7 ha) maslinika

Na cijelom feudu bilo je ukupno 6829 kampa (2496,4 ha) obradive zemlje i 33387 kampa (12204,9 ha) maslinika. Ukupno: 39919 kampa (14592,8 ha).

¹⁸ *ibid.*, 75–80, 89–94.

¹⁹ *ibid.*, 88.

Prema katastru Grimani iz 1756. stanje je bilo ovakvo:

V r a n a — 1506 kampa (550,5 ha) obradive zemlje, 13751 kamp (5026,8 ha) maslinika

R a d o š i n o v c i i D o b r a V o d a — 1205 kampa (440,5 ha) obradive zemlje, 7678 kampa (2806,8 ha) maslinika

S t a n k o v c i — 725 kampa (265,1 ha) obradive zemlje, 4046 kampa (1479,1 ha) maslinika

P a k o š t a n e — 288 kampa (105,3 ha) obradive zemlje, 4503 kampa (1646,1 ha) maslinika

B i o g r a d — 696 kampa (254,4 ha) obradive zemlje, 8039 kampa (2938,7 ha) maslinika

F i l i p - J a k o v i T u r a n j — 1598 kampa (584,1 ha) obradive zemlje, 3405 kampa (1244,7 ha) maslinika

T i n j — 2055 kampa (751,2 ha) obradive zemlje, 3827 kampa (1398,9 ha) maslinika

Na cijelom feudu bilo je ukupno 8075 kampa (2951,9 ha) obradive zemlje i 45249 kampa (16541,2 ha) maslinika. Ukupno: 53324 kampa (19493 ha).

Što možemo uočiti iz ovih podataka? Vranski feud već samom količinom iskorištenog zemljišta znatno premašuje ostale feude, a ako mu pridodamo i razne oblike neiskorištenog zemljišta, kao i šume, livade itd., vidi se njegova veličina u odnosu na druge feude. Vidi se da je uzgoj maslina posebno apostrofirani, dakle i značajan, a površina pod maslinama velika. Uočljivo je da je od 1709. do 1756. za oko trećinu povećana površina obradivog zemljišta i maslinika, što govori o izraženom naporu vlasnika i obrađivača zemlje da unaprijede poljoprivrednu proizvodnju i povećaju prihode od nje.

Zadarska obitelj Canagietti,²⁰ kao nagradu za vjernu službu Republici u ratu s Turcima dobiva 1692. selo Goricu u zadarskom kotaru, a odredbom iz 1694. to je i potvrđeno. Dobili su 200 kampa zemlje. Još 1674. dobili su u okolici Nina, također za vojne zasluge, 500 kampa zemlje.

Prema katastru Vendramin iz 1709. u selu Gorica ima:²¹

1237 kampa (452 ha) obradivih površina

52 kampa (19,0 ha) vinograda

27 kampa (9,9 ha) livada

5416 kampa (1980 ha) pašnjaka

Ukupno: 6734 kampa (2461,7 ha).

Prema katastru Grimani iz 1756. ima:

1441 kamp (526,8 ha) obradivih površina

64 kampa (23,4 ha) vinograda

26 kampa (9,50 ha) livada

456 kampa (166,7 ha) gajeva

4531 kamp (1656,4 ha) pašnjaka

Ukupno: 6518 kampa (2382,7 ha).

²⁰ *ibid.*, 98—111.

²¹ *ibid.*, 112.

Ovo predstavlja čak i stanovit pad, ali su nešto povećane obradive površine i vinogradi na račun pašnjaka.

Zadarska obitelj Giusti²² posjedovala je sela Škabrnju, Prkos i Ambar. Dekretom vlasti od 26. VIII. 1745. dodijeljena je zemlja kontu Antoniu Giustiu. Nakon njegove smrti zemljišta dijele njegova braća, 1747. Stanovnici sela su dobili potvrdu svog dotadašnjeg statusa. Imali su pravo neobrađeno zemljište privesti kulturi i uklopiti ga u sastav feuda. Upotreba pašnjaka, livada i šuma je stanovništvu i dalje zajamčena i slobodna.

Prema katastru Vendramin iz 1709.²³ u ovim selima ima:

1366 kampa (499,3 ha) obradive zemlje

47 kampa (17,2 ha) vinograda

43 kampa (15,7 ha) livada

2778 kampa (10155 ha) pašnjaka

Ukupno: 4232 kampa (1547,1 ha).

Vrlo opširna je i sačuvana dokumentacija o posjedu zadarske obitelji Bortolazzi u selu Kruševu kraj Obrovca.²⁴ 1745. su investirani u taj posjed. 1772. poslije smrti Francesca Bortolazzia njegovi su sinovi došli u Zadar po potvrdu za imanje, koju su od vlasti i dobili. Lokalnim vlastima u Kruševu zapovjedbene je da objave podanicima odredbu kojom u ruke Bortolazzievih prelazi pravo ubiranja desetine i travarine na području Kruševa. Za prekršitelje ove odredbe predviđena je kazna od 50 dukata. 1773. izvršeno je mjerenje ovog posjeda i utvrđeno da se stanje na terenu poklapa s podacima iz katastru od 1709. Bortolazzievi su službeno uvedeni u posjed dekretom od 13. VI. 1773. Pritom je izbio i spor oko pripadnosti sela Zelengrada i prihoda iz tog mjesta između državnih činovnika i Bortolazzievih. Spor je riješen u korist Bortolazzievih, jer se iz sačuvanih dokumenata uvidjelo da je Zelengrad uvijek bio u sklopu Kruševa, a nikad dotada nije uveden u katastru kao samostalno selo. Osim toga, 1773. su vrlo precizno utvrđene i detaljno navedene granice ovog posjeda.

Prema katastru Vendramin iz 1709.²⁵ u Kruševu je bilo:

1689 kampa (617,4 ha) obradive zemlje

38 kampa (13,9 ha) vinograda

124 kampa (45,3 ha) livada

60 kampa (21,9 ha) neobrađenog zemljišta

21599 kampa (7895,7 ha) nekorisnog zemljišta

Ukupno: 23512 kampa (8595,1 ha).

Zadarska obitelj Fanfogna,²⁶ i to konte Simon, dobiva nakon uspješno završenog morejskog rata za svoje zasluge selo Visočane kraj Zadra, na starom zadarskom teritoriju. Mletačka im vlast ovaj posjed daje u trajno uživanje, od čega su izuzeti mlinovi, šume, livade i vode, što je javno dobro

²² ibid., 114—117.

²³ ibid., 118.

²⁴ ibid., 123, 124, 126—155.

²⁵ ibid., 125.

²⁶ ibid., 156—168, 170—179.

sviju. Simonov sin Antonio Fanfogna zatražio je i dobio još 340 kampa neobrađene zemlje u području Visočana. 30-ih godina XVIII. stoljeća Fanfogne imaju neke manje neprilike sa skupljačima javne desetine, ali dobivaju spor. 1744. su službenici vlasti pregledali situaciju na terenu i zabilježili:

Prema katastru Vendramin iz 1709.²⁷ u selu Visočane bilo je:

442 kampa (161,6 ha) obradive zemlje
45 kampa (16 ha) livada
20 kampa (7,3 ha) vinograda
72 kampa (26,3 ha) neobrađenog zemljišta
75 kampa (27,4 ha) također neobrađenog zemljišta
1748 kampa (638,9 ha) šuma, maslinika i pašnjaka
Ukupno: 2404 kampa (878,8 ha).

Još 120 kampa (43,9 ha) posjeduju Fanfogne u selu Poličnik, južnije od Visočana. Generalni providur Danijel Dolfin je 10. V. 1736. darovao ovoj obitelji još 340 kampa (124,3 ha) zemlje u ovom području. Ukupan iznos zemljišta koje su Fanfogne posjedovale na osnovi ovih dviju investitura je 2864 kampa (1046,9 ha).

Braća Grimaldi,²⁸ Giuseppe i dr. Niccoló, sinovi Giacoma, kao nagradu za uzorno služenje Republici dobivaju 1768. pravo na zemlje i desetinu u selu Rašević, s time da godišnje daju 100 dukata državnoj kasi i da drže spremne uvijek, za slučaj rata, 40 ljudi s konjima i oružjem, što je sve određeno terminacijom od 20. IX. 1768. Ako muška loza Grimaldievih izumre, posjed se vraća u državne ruke.

Prema katastru Vendramin iz 1709.²⁹ u selu Rašević, zadarski kotar, bilo je:

869 kampa (318 ha) obradive zemlje
57 kampa (20,8 ha) vinograda
15 kampa (5,5 ha) livada
178 kampa (65,1 ha) neobrađenog zemljišta
853 kampa (311,8 ha) šuma
1420 kampa (509 ha) pašnjaka
Ukupno: 3393 kampa (1240,3 ha).

Prema katastru Grimaldi iz 1756. bilo je:

1133 kampa (414,2 ha) obradivih površina
81 kamp (29,6 ha) vinograda
41 kamp (14,9 ha) livada
628 kampa (229,6 ha) gajeva
1617 kampa (591 ha) pašnjaka
Ukupno: 3500 kampa (1279,5 ha).

²⁷ *ibid.*, 169.

²⁸ *ibid.*, 180—182, 184—186.

²⁹ *ibid.*, 183.

Trogirska obitelj Cippico³⁰ nalazi se u posjedu sela Radošić kraj Trogira. Još u XV. stoljeću je kralj Žigmund Luksemburgovac darovao ovo mjesto stanovitom Matthiu Lovichaniu. On nije imao muških nasljednika, pa je sva prava na zemlju prenio na kćer Pelegrinu. Ona se udala za Pietra Cippica, pa su tako prava na zemlju u Radošiću prešla na ovu obitelj. Ubrzo su ove prostore zauzeli Turci, a 1705, nakon što su Mlečani oslobodili ove krajeve, Cippicovi su ponovno zatražili ovaj posjed. Terminacijom od 20. III. 1705. to im je i odobreno, s time da su i javnoj vlasti dužni davati određenu svotu godišnje. Ubrzo su se stanovnici Radošića obratili molbom vlastima da ih oslobode od davanja novim gospodarima. Vlasti su saslušale obje strane i donijele terminaciju od 30. VI. 1706. Određeno je da mještani mogu zadržati svoje posjede, kako je određeno prijašnjim rješenjima. Ne mogu biti izbačeni sa zemlje, osim ako ne izvršavaju obveze prema javnim vlastima i obitelji Cippico. Određeno je da moraju davati desetinu i javnim vlastima i obitelji Cippico, što je izazvalo njihov stalan otpor zbog prevelikih davanja. Vlasti su im izišle ususret i dukulom od 14. III. 1744. ukinuto je davanje desetine vlastima, ostala je samo ona koju su dužni davati gospodarima — Cippicovima.

Prema katastru iz 1711.³¹ u selu Radošiću kraj Trogira bilo je:

- 979 kampa (357,9 ha) obradive zemlje
- 36 kampa (13,2 ha) livada
- 32 kampa (11,7 ha) neobrađenog zemljišta
- 17 kampa (6 ha) neobrađenih javnih površina
- 1217 kampa (444,9 ha) nekorisnih površina

Ukupno: 2283 kampa (834,6 ha).

Plodno mjesto Muć kraj Sinja s pripadajućom desetinom uživa obitelj Cambi,³² plemići iz Splita. Proviđur je od njih tražio potvrdu za taj posjed, ali oni su po poslu bili u Veneciji, pa su službenici vlasti u Splitu sami potražili podatke o tome. Našli su terminaciju od 24. III. 1717. kojom se braći Pietru, Girolamu i Francescu Cambi, sinovima Niccolá, daju tereni u Muću u iznosu od 200 kampa. Cambi su u to vrijeme tražili još zemljišta, ali je pregledom dokumenata ustanovljeno da im ni po kojoj osnovi ono ne može pripasti.

Slijedeći na popisu su obitelj Medici iz Zadra.³³ Pietro Paolo Medici došao je 1720. k organima vlasti s molbom da mu se nakon povratka iz Carigrada s državne službe, gdje je izgubio dosta svog imetka, dodijeli neki posjed u okolici njegova rodnog Zadra. Terminacijom od 20. XII. 1720. dobio je 200 kampa zemlje između Sukošana i Galovca, s obvezom novčanog podavanja u državnu kasu.

U katastru Grimani iz 1756.³⁴ zapisano je da je obitelj Medici u posjedu 200 kampa (73,1 ha) zemlje između ova dva sela.

³⁰ ibid., 187—191, 193—194.

³¹ ibid., 192.

³² ibid., 195—208.

³³ ibid., 209—211.

³⁴ ibid., 212.

Dvije različite investiture dodijeljene su u dva različita vremena obitelji plemića Tartaglia iz Splita.³⁵ Jedna starom kapetanu Pietru, 14. III. 1686, druga Agostinu Tartagli 3. X. 1696. Kapetanu Pietru dodijeljene su zemlje u Konjskom kraj Klisa, bivše vlasništvo turskog feudalca, dizdara Mahmut-age. Pietrova obveza bila je privedi zemljište kulturi i osnovati jedno selo. Službena potvrda za ove zemlje dana je tek 1730. Dukali iz 1744, 1767. i 1774. potvrđuju ovo već određeno. Službenici vlasti su pri izradi ovog popisa pristupili utvrđivanju točnog opsega, količine i kakvoće dodijeljenog zemljišta. U dukalima nisu našli potrebne podatke pa su ih potražili u arhivu. Međutim, zbog nedostatka zakonskih dokumenata i crteža nisu mogli ustanoviti točan iznos zemljišta koji je raznim odredbama dodijeljen u Konjskom obitelji Tartaglia.

U generalnom epilogu³⁶ ovog popisa navedeno je da 7 vlasnika darovane zemlje uživa desetinu i travarinu bez ikakvih davanja javnim vlastima: i to:

- 1) biskupi, kaptoli i kler Makarske i Skradina
- 2) biskup, kaptol i kler Trogira
- 3) biskup i njegovi nasljednici u Ninu
- 4) obitelj Canagietti iz Zadra
- 5) obitelj Tartaglia iz Trogira
- 6) obitelj Cippico iz Trogira
- 7) obitelj Cambi iz Splita.

6 vlasnika zemlje je za uživanje desetine i travarine dužno davati državi određenu svotu godišnje, i to:

- 1) obitelji Borelli i Carara na feudu Vrana
- 2) obitelj Fanfogna iz Zadra
- 3) obitelj Giusti iz Zadra
- 4) obitelj Bortolazzi iz Zadra
- 5) obitelj Medici iz Zadra
- 6) obitelj Grimaldi iz Zadra.

4. ZAKLJUČAK

Popis feuda u Mletačkoj Dalmaciji iz 1779. značajan je dokument za proučavanje dalmatinskog agrara u XVIII. st. Posebnu vrijednost ovog popisa predstavlja velika količina statističkih podataka koja omogućuje uvid u veličinu, sličnosti i razlike pojedinih feuda u različitim aspektima: po titularu, po ukupnoj veličini, po količini obradivih površina, livada, pašnjaka, vinograda, maslinika itd. U daljnjem istraživanju trebalo bi istražiti i druge relevantne izvore o dalmatinskim feudima u XVIII. st., kao i statističkim i drugim metodama utvrditi odnose između pojedinih feuda, da li postoje značajne razlike u strukturi svakog pojedinog posjeda tijekom vremena itd. Vri-

³⁵ *ibid.*, 213–223.

³⁶ *ibid.*, 224.

jednost ovog dokumenta je i u tome što se jasno vidi tko su vlasnici, iz kojeg društvenog sloja, koji su investirani u posjed. Vidi se i pod kojim uvjetima su dobili posjed te kako je tijekom XVIII. st. tekao proces njihovog definitivnog zaokruživanja. Obilje dukala, terminacija, odredbi nižih vlasti, povratni dopisi, česta ponavljanja, daju sliku jedne vrlo razgranane birokratske mreže, gdje je sve podređeno strogoj jednoobraznosti, čije je naličje istodobno velika korupcija, tromost, skupoća, prekobrojnost i neefikasnost. Osnovni cilj ovog dokumenta je da vlasti steknu uvid u stvarno stanje, uvedu financijsku disciplinu i povećaju državne prihode, ali sve to nije imalo vidljivijeg učinka ni kasnije, u razdoblju do propasti Republike, 1797.

Summary

THE FEUDS IN THE 18th CENTURY VENETIAN DALMATIA

Borislav Grgin

In this paper the author analyses the situation on the Dalmatian feuds, according to the list made in 1779. This document titled »Feudi in Dalmazia sotto il governo veneto« can be found in the Science Library in Zadar. The classification number of this manuscript is 110.

The list is made as a result of an initiative of the central authorities in Venice. Governor of the province delegated this job to the public notaries and high-level officials in Zadar. The landowners were divided in two groups: laical and ecclesiastical, all in all 13 landowners. All documents starting from the beginnings of the 18th century were collected and transcribed for each landowner. Development of each land can be traced clearly from those transcriptions. The document includes abundance of statistical data, very precise maps with the graphical design of the lands and their structure. It represents a very valuable source for the research in history of Dalmatia in the 18th century. The document shows an effort on the part of the authorities to cope with the numerous malfeasances that kept undermining the state fisk.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 450 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad Hrvatske

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — ožujak 1991.